

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

Студенттер мен жас ғалымдардың
«ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ БІЛІМ - 2014» атты
IX халықаралық ғылыми конференциясы

IX Международная научная конференция
студентов и молодых ученых
«НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ - 2014»

The IX International Scientific Conference for
students and young scholars
«SCIENCE AND EDUCATION-2014»

2014 жыл 11 сәуір
11 апреля 2014 года
April 11, 2014

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ**

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«Ғылым және білім - 2014»
атты IX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
IX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«Наука и образование - 2014»**

**PROCEEDINGS
of the IX International Scientific Conference
for students and young scholars
«Science and education - 2014»**

2014 жыл 11 сәуір

Астана

УДК 001(063)
ББК 72
Ғ 96

Ғ 96

«Ғылым және білім – 2014» атты студенттер мен жас ғалымдардың IX Халықаралық ғылыми конференциясы = IX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «Наука и образование - 2014» = The IX International Scientific Conference for students and young scholars «Science and education - 2014».
– Астана: <http://www.eni.kz/ru/nauka/nauka-i-obrazovanie/>, 2014. – 5831 стр.
(қазақша, орысша, ағылшынша).

ISBN 978-9965-31-610-4

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001(063)
ББК 72

ISBN 978-9965-31-610-4

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық
университеті, 2014

Народы Казахстана, как и страны в целом, понесли большие потери в результате политических репрессий. Деформация национальной политики, переплетение с негативными политико-экономическими и национально-этническими факторами способствовали созданию социальной напряженности в республике. Причинами роста социальной напряженности были наличие законодательных актов, вызывавших острое недовольство со стороны депортированных народов, ухудшение снабжения населения продовольственными товарами и др.

Таким образом, насильственному выселению, бесчеловечной депортации подверглись более 40 народов бывшего СССР. Многие из них были депортированы полностью. В 1930-50-е годы покинули места своего исконного проживания около 3,5 миллион человек. Значительная часть, переселенных погибла. Многие через долгие годы вернулась в места своего прежнего обитания - на историческую Родину. Следующие одна за другой депортации отдельных групп населения, а то и целых народов, носили ярко выраженный антигуманный, бесчеловечный характер. Страдали главным образом не кто сражался в «бандах», участвовал в работе «национальных комитетов», религиозных сект и т.д., а безвинные старики, женщины и дети.

Список использованных источников

1. Ким Сын Хва. Очерки по истории советских корейцев. - Алма-Ата, 1965, - 251 с.
2. Мишимбаев С.М., Исова Л.Т. Проблема истории польских переселенцев в Казахстане (1936-1946гг.). - Алматы, 2005. - 158 с.
3. Садыков М.К. Депортированные в Казахстан народы: время и судьбы. - Алматы, 2005. - 428 с.
4. Алдажуманов К.С. и Алдажуманов Е.К. Депортация народов – преступление тоталитарного режима. - Алматы, 2000, 256 с.
5. Земсков В.Н. Спецпоселенцы (по документам НКВД – МВД СССР). - Социологические исследования, 1990. - 234 с.
6. Так это было. Национальные репрессии в СССР 1919 – 1952 гг. - М., 1993. - 295 с.
7. Кульбаев Т.Д. Депортация. - Алматы, 2000. - 269 с.

УДК 32-154«19»/ «20»

ТАЛҒАР (ТАЛХИР) ҚАЛАШЫҒЫНДАҒЫ АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ҚАЗБА ЖҰМЫСТАРЫ

Рахимжанов К.К., оқытушы

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Жетісу жері тарихқа бай. Оның баға жетпес ескерткіштері – қазақ халқының көне тарихынан сыр шертеді. Біз қарастыратын Жетісу аймағындағы Ұлы Жібек жолының бойындағы ірі қалалардың бірі-Тальхир(Талғар) қалашығы болмақшы. Тальхир қалашығы-қазіргі Талғар қаласының ортағасырдағы бұрынғы атауы. Талғар өзенің бойында орналасқан. Алматы қаласынан оңтүстік-шығысында 25 км жерде орналасқан. Жоғарыдан түсірілген аэрофотосында төртбұрышты болып келеді. Оның жалпы өлшемдері: солт-шығысы- 300 м, солт-батысы-298 м, оңтүстік-батысы-280, оңт-шығысы- 302м. Жалпы аумағы - 9 га құрайды. Қалашықтың жан жағы дуалдармен қоршалған, алайда дуалдардың көбі жойылған. Жан жағынан орлар қазылған. Кіретін қақпалары қабырғаның орталық бөлігінде карама-қарсы орналасқан.

Талғар топонимі өте көне атау екені анық. Үнді еуропалық тілдерде «ғар» сөзінің мағынасы «тау дегенді білдіреді» яғни қазыр осы қалашық таудың етегіне жақын орналасқандықтан солай аталуы да мүмкін. Талхир туралы мағлұмат X ғасырда парсы тілінде жазылған «Худуд ал-Алам » деген еңбекте : «Тон(тунк) және Талхиз қалалары Ыстыл

көлге жақын жiкiлдер мен кұрлұқтар иелiктерiнiң арасында орналасқан , халқы ер жүрек » деген деректi келтiредi. В.В Бартольдтiң пiкiрiнше белгiсiз автор Орта Азия қалаларынан хабары көп болған[1.75]. Белгiлi ғалым Ә.Х.Марғұлан пiкiрiнше Талхиз қаласы Талхир қаласынын аздап бұрмалаған атауы деген пiкiр айтады. Алғаш Талғар қалашығында зерттеу жұмыстары 1939 жылы А.Н.Бернштамның бастамасымен басталған.Осы жылғы зерттеу барысында Талғар қалашығының екi кезеңi анықталған: I кезең-VIII ғасырдың соны мен XI ғасырдың ортасы, II кезеңi: Қарахан-Қарақытайлар дәуiрiмен сәйкес келiп яғни XI ғасыр мен XIII ғасырдың аяғына дейiн[2.80]. Ежелгi қалашықта қазба жұмыстары көп жылдардан берi жүргiзiлiп келедi.Абай атындағы Қазақ педогогикалық институтының И.И.Копыловтың басқарған экспедициясы[3.1226] қолға алып, археологиялық қазба жұмыстары 1963-1970 жылдары жалғасын тапты. Сол кезеңде Iле аумағы, Жоңғар Алатауы, Iленiң төменгi бойы зерттелдi.Солтүстiк –Шығыс Жетiсуда 1978 жылы Талхир қалашығындағы зерттеу жұмыстары өз жалғасын тапты. Оңтүстiк Қазақстан археологиялық экспедициясының құрамында Талғар отряды (Т.В.Савельева бастауымен) зерттеу жұмыстарын жүргiздi.Зерттеудiң негiзгi мақсаты:Талғар қалашығында үлкен масштабты қазба жұмыстарын ұйымдастыру, сол төңiректегi ескерткiштерге барлау шұңқырын(шурф) салу, ортағасырлық қалалардың құрылысы, тұрғын жайларды есепке алу.

Елiмiзде «Мәдени мұра» мемлекеттiк бағдарламасы жүзеге аса бастаған сәттен бастап, Талғар қалашығында қазба жұмыстары жүргiзiлiп келеды. 2004 жылы Т.В.Савельеванын бастауымен Талғар қалашығындағы қазба жұмысы (25x29 м) шығыс қақпа маңынан салынған. 725 шаршы метр болатын ауданында тұрғын жайлар мен шаруашылық үйлерiнiң iрге тасы анықталған. Осы жылы жоғарғы құрылыс қабатында 11 бөлме мен аулада орналасқан 3 алаңқай тазаланған.Табылған тұрғын жайлардың iргетастары үшiн өзен манындағы тастарды пайдаланып, оларға саз қоспамен сыланған. Сол жылғы қазба барысында бiр бөлмеден,еденге орнатылған жам табылған.Жам : сопақша келген , ұзындығы 44 см,биiктiгi 185см, екi тұтқасы бiр бiрiне карама-қарсы орнатылған. Тағы бiр тұрғын жайдан қоладан жасалған айна, жоғарғы қабаттың үстiн тазалау барысында табылған. Табылған айна дөңгелек формалы, диаметрi -14 см, жақсы сақталған.Айнанын арт жағы оюларға бай болған, 9 мм болатын iлгек орналасқан. Яғни артында iлгегi бар дөңгелек айналар –қытай айналарынын негiзгi пiшiне ұқсас дегендi келтiреды. Н.Л.Членованың пiкiрiнше осындай айналар б.д.д. II мыңжылдықта Оңтүстiк Сiбiрде пайда болып, кейiн Орта Азияға тараған.Е.И.Лубо-Лесниченконың «Привозные зеркала Минусинской котловины» атты еңбегiнде қола айналардың классификациясы берiлген.Зерттеушi қола айналарды 5 топқа бөлген[4.236].Талғардан табылған қола айна 5 шi топқа –моңғол және моңғол дәуiрiнен кейiңгi(XIII-XVIIIғғ) кезеңге жатқызылған. Осы жылдары далалық маусымда Т.С.Дошонованың бастамасымен Талғар қалашығында батыс қақпасынан бастап, шығыс қақпаға дейiнгi аралығы 298 м, енi 3-3.5 м болатын тас көшенi жөндеудi бастаған. Тас көшенi салу кезiнде ортағасырлық жандары жайдақ тастар алынған.Осы жылғы зерттеудiң қорытындысында қазбадан табылған бұйымдар XI-XIII ғасырдың жинағы екенi анықталды[5.6]. 2005 жылы Талғар қалашығындағы археологиялық қазба жұмыстары өз жұмысын жалғастырды. Бұл жылы 2004 жылы аясындағы қазба жұмыстары жалғасытырылды.2005 жылғы қазбада оңтүстiк, шығыс, батысқа қарай кеңейтiлдi.Шығыстан салынған қазбаның мөлшерi 225 шаршы метрды құраған.Тура осы мөлшерде(225 м) батыс бөлiгiнде салынған,нәтижесiнде мәхалланын тастан салынған көше анықталып,сол жерге стратиграфиялық барлау шұңқырын(шурф) салынған.Осының нәтижесiнде солтүстiктен оңтүстiкке созылып жатқан мәхалла(Мәхалланың әр бастағы мағынасы адамдардың шоғырланып, қоныстанған жерi деген сөз) ұзындығы 7 м,енi 1.5м бөлiгi «көше қиылысы» қиылыстары аршылған.Көшенi тазалау барысында әр түрлi бұйымдар: ат әбзелдерi,тағалары, теңгелер, сырға сынықтары т.б кездескен.Негiзгi материалдар XI-XII ғасырға тұс келедi[6.25].2008 жылғы Талғар қалашығында зерттеу жұмыстары шығыс қақпа жақтағы тұрғын жайдан басталған. Қазба оңтүстiк батысқа қарай 11x54 м кеңейтiлген.Осы жылғы зерттеу барысында табылған қыш ыдыстардың жиынтығы

XII ғ аяғы-XIII ғасырдың ортасына жатқызуға болады.Қазба барысында оңтүстік-шығыс бөлігінен көлемі 1.89x0.75 м жерлеу шұңқыры анықталған. Түбінен шалқасынан созыла жатқан, басы солтүстікке бағытталған адам қаңқасы табылған.Қолы көкірек түсіне бүгілген.Бас-сүйегі өте нашар сақталған. Қаңқаның қасына үлкен көлемді қыш-ыдыстар табылған. Қаңқаны зерттеу барысында, бұл XIII -XIV ғасырдың мұсылмандық ғұрыптағы жерлеу орны екені анықталды.Қазба жұмысы барысында шырақ-майшамдар қайық үлгісінде кездескен.Бір шетінде ұзын науасы бар,оның басында білте салатын биіктігі 2-4 см болатын жақтаулылар кездескен.Тұрғын жайларды аршу кезінде су құбырлары анықталған.Зерттеушінің анықтауына қарағанда мұндай құбырлар Жетісу мен Оңтүстік Қазақстанның ортағасырлық қалаларында табылған.Яғни Талғар қалашығындағы су құбырлары шамамен XI-XII ғасырларда Орта Азия қаларында кездескен[7.306б]. 2008 жылы зерттеу жұмысының оңтүстік бөлігінен екі піл сүйегінен жасалған шахмат фигурасы табылған.Шахмат фигурасы станокта жасалғаны анықталып, барлық шахмат фигуралы цилиндрлі. Биіктігі 3.7 -4 см, диаметрі-3.5-3.7 см. Бұл Талғар қаласынан табылған алғашқы жәрдігер емес, 1992 жылы И.И.Копыловтың мақаласында шахмат фигурасына қатысты мағлұмат берілген.Осы зерттеу мақаласында Талғар қаласындағы шахмат фигуралары VIII-IX ғасырлардағы шығыстық стилдегі фигураларға жатқызған.Бұл фигуралар атты бейнелейды[8.82].Енді көпшілік зерттеушілердің пікірінше шахмат ойыны Үндістанда пайда болған дейды, Ағылшы зерттеушысы Г.Мэррей Үндістандағы шахмат шамамен б.э 570 жылы пайда болған,кейіннен Иран аумағына тараған[9]. 2009 жылғы қазба жұмысы Шығыс қақпадан оңтүстікке қарай (4.5-45м) және шығысқа қарай (7x35 м кеңейтілген.) Қазба барысында құмыралардың 53% құм араласқан ыдыстар екені анықталды.Осы жылғы зерттеу кезінде қаланың орталық көшесінен шеберханашы ұстаның дүкені аршылған.Сонымен қоса көшенің солтүстік жағынан ұзындығы 32 м ені 1.2 м болатын жүргінші жол қалпына келтірілді. 2009 жылғы зерттеу жұмысында Талхир қаласының қорғаныс қабырғасы жүйесі зерттелген.Яғни қалаға кіретін қақпаның ескі аумағы зерттеліп, ондағы қорғаныс қабатының сақталған биіктігі 3.45 м.Қорғаныс қабырғасының солтүстік-шығысындағы бақылау мұнарасының орны анықталған.Қазба барысында қабырғаның ұзындығы 6,5 м, 11 қатардан тұратын (32x16x9 см) саз кірпіштен қаланғаны анықталып қағаз бетіне түсірілді.Осы зерттелген мұнара дөңгелектеніп келген, төмен жағы сары түсті саздан тығыз тұрғызылған.Бұл мұнара зерттеушілердің пайымдауынша VIII аяғы мен –XIV ғасырға жатады[10.32].2011 жылы Талғар қалашығындағы археологиялық қазба жұмыстары: «Талғар қаласын сақтау және қалпына келтіру жұмыстары» бағдарламасы аясында ұйымдастырылды. Қалпына келтіру нысаны ретінде басты тас төселген көше бойында орналасқан және тұрғын үй алабын көшеден бөліп тұрған тығыз дуалға жалғасқан алаңы бойынша үлкен емес екі тұрғын үй таңдап алынған. Мұндай жұмыстардың негізгі мақсаты: сақталған қалдықтар бойынша жобасын қалпына келтіру болып табылады. Қалпына келтіру жұмыстары кезінде қорғалуға тиесілі ғимаратты жауын-шашыннан сақтау үшін әрбір бөлмеге диаметрі 50 см сусіңгіш шұңқыры қазылып, қабырғадан сусіңгішке қарай еңіс етіп еденге топырақ төгілген. Таңдап алынған тұрғын жайларға қысқаша тоқтала кететін болсақ: 1тұрғын үй. Бұл тұрғын жай 4 бөлмеден тұрады. Есік батыс қабырғада орналасқан. Шығу орнының ені- 75 см. 1 бөлме. Жалпы алаңы- 17 м қабырғаны жағалай сыпалар орналасқан. Г-үлгісіндегі сыпа А-осі бойынша, тік бұрышты сыпа Б сыпа бойынша орналасқан. Сыпалардың ені-80 см, биіктігі- 30 см. Оңтүстік-батыс бұрыштан ошақ қалдықтары анықталды, бұл бөлменің тұрғын үй екендігі анықталағн. 2 бөлме-дәліз секілді, жалпы алаңы- 6.8 м, солтүстік қабырға бойымен астық сақтайтын 2 бөлме қалпына келтірілді. Дәліздің ішкі қабырғасының қалыңдығы 50 см, осы 2 бөлме 3 және 4 бөлмеге апарады. 3 бөлме. Жалпы алаңы – 7 см. Ішкі қабырғаның ізі тас қаланды түрінді жақсы сақталған. 4 бөлме. Жалпы алаңы - 4.7 м. Ішкі қабырғаның ізі жақсы сақталған. 3 және 4 –бөлмелер негізінен астық сақтауға арналған. 2 тұрғын үй. 3 бөлмеден тұрады. Оңтүстік қабырғада орналасқан. Тұйық көше арқылы ортақ аулаға шығатын есігінің ені- 70 см. Қалпына келтіру жұмыстарында сапасы мықты болу үшін іргесінде тас қаландылар. Құрамына органикалық толықтырулар, беріктік үшін сүт

үстемелердің ерекше ерітіндісі қолданылған. Осы жылы Талғар қалашығынан археологиялық қазба барысында анықталған, мысшының шеберханасы қалпына келтірілді. Мысшының шеберханасынан аршу кезінде құрал-саймандары табылды. Шеберхананы салуға арнайы материалдар ретінде тас пен кірпіш болды. Шеберхананың негізгі іргесі орта тастармен қаланған. Іргетасы тереңдігінің орны - 20 см. Шатыры жалпақ болып, түріндегі құрылымда жеңіл ағаштардан жабылған. 1-шеберхананы тазалау кезінде ағаш қалдықтары табылған. Дүкенше шеберханасы зерттеу барысында үлкен емес екені анықталды. Шеберханашының 1,2 бөлмесі өзіндік жобасы бойынша бірдей және қарама-қарсы арасын қабырға бөлген екі бөлмеден тұрады. Жалпы ауданы- 7.5 метр квадрат. Ауыз бөлме шамасы дайын өнімді сатуға, ал екіншісі сақтауға арналған. 1-ші шеберханадан темір ұстасының өндірісінің өнімі табылды. Сақтау жұмыстары үшін еденін тазалауда темір орақтың сынығы мен бүтіні табылды. Орақтың жұмыс істейтін бөлігінің ұзындығы- 40 см. Жүзінің ені- 2.5 см, жотасының қалыңдығы- 0.5 см. Пішіні мен көлемі бойынша Өзбекстандағы Шахджувар қаласынан табылған ораққа өте ұқсас. 2- шеберхананың арғы бөлмесі дайын өнімді сақтауға арналған бөлу керек. 2003 жылғы қазба барысы кезінде тұтқалары симметриялы орналасқан сопақша келген терең астау пішінді темір ыдыс табылған. Осы астауда қола бұйымдар кездескен. 2-шеберхананың бөлмесінен ауылшаруашылығына арналған бұйымдар табылған: кетпен, қырықтық, кісен бөлшегі, және т.б. 3-шеберхана тік бұрышты жобада келген жалпы алаңы- 6 метр квадрат, бір бөлмеден тұрады. 4-шеберхана оңтүстік-батыста бұрышта орналасқан. Ортасы бөлінген бірдей екі бөлмеден тұрады. Әрбір бөлменің алаңы 4.5 метр квадратты құрайды. Жалпы алаңы – 9 метр квадратты құрайды. Талғар қаласына жүргізілген сақтау, қалпына келтіру жұмыстары кезінде орталық бөлігінің сәулетті-жобасының ұйымдастырылуы толығымен қалпына келтірілді. Қалпына келтіру, әрине археологиялық қазбаның сыртқы көрінісін өзгертті: жартылай бұзылған, көк өскен нысан тұрғын үй, колөнер шеберханасы мен орталық көшенің анық жобасымен көрінді. Ортағасырлық қаланың орталық бөлігінің толығымен түсіну мүмкіндігі туды, сонымен бірге тарихи және археологиялық туризмнің Алматыдан бастап Есік және Түргендегі сақ обалары, ортағасырлық Талхир қаласы айналма бағытының бастамасы болды [11.17]. Ортағасырлық Талғар қаласындағы археологиялық қазба және қалпына келтіру, сақтау жұмыстарының жүргізілуінің арқасында қорғаныс қабырғасы мен бекініс қақпасы, тұрғын үй мен үй жай, сонымен қатар қола, темір, қыш шыныдан жасалған әр түрлі бұйымдарды анық көре аламыз, оны XI ғ аяғы мен- XIII ғ жататыны туралы ғалымдардың зерттеу жұмыстарынан аңғаруға болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Бартольд В.В «Отчет о поездке в среднюю Азию с научной целью в 1893-1894 гг. Соч. т.4. М.1966г »
2. Бернштам А.Н. «Памятники старины Алма –Атинской области»
3. Археологические памятники на великом шелковом пути»-Алматы 1993г. И.И.Копылов-Талхир(древний Тальгар)-развилка велткого шеокового пути.
4. Лубо-Лесниченко Е.И.. «Привозные зеркала Минусинской котловины» К вопросу о внешних связях древнего населения Южной Сибири.С приложением статьи И.В. Богдановой-Березовской.// М.: 1975. 170 с. + 109 илл. Серия: Культура народов Востока.
5. Археологиялық зерттеулер жайлы есеп- 2004 ж, 6-10 бб.
6. Археологиялық зерттеулер жайлы есеп- 2005 ж, 25-28 бб
7. Большаков О.Г «Город в конце VIII-XIII в»
8. Копылов И.И. «К вопросу о шахматной игре Шатрандже в Талгаре», /Археологические исследование в Казахстане. 1992 г. Алматы /
9. Murray H. «History of Chess» 1913
10. Археологиялық зерттеулер жайлы есеп- 2010ж 32 бб.
11. Археологиялық зерттеулер жайлы есеп- 2011ж 17 бб.